

Komentar in karta: 3/79

SLA V271(a).01 'ročni voziček z dvema kolesoma'

Mojca Kumin Horvat

1. Gradivo

Prvotno vprašanje V271 *ročni voziček* iz Ramovševe vprašalnice je bilo v prenovljeni vprašalnici razdeljeno na dve podvprašanji, tj. na a) *ročni voziček z dvema kolesoma* in b) *ročni voziček s štirimi kolesi*. Gradivo, zbrano pred letom 1963, ožjega pomena leksemov (večinoma) ne pojasnjuje. V ta komentar so zato vključeni le tisti odgovori, pri katerih je izrecno navedeno, da izraz označuje pomen 'ročni voziček z dvema kolesoma'.

Za pomen 'vozu podobna priprava z dvema kolesoma za prevažanje stvari, tovara', knj. *rôčni voziček* (ó; ì), se v narečjih uporablja množica različnih poimenovanj. Največ leksemov je tvorjenih z besedotvornimi podstavami *voz-* (*voziček, vozek, vozič, vozej*), *kol-* (*kola, kolica, kolca, kolarička, koles, samokolnik*), *gar-* (*gara/gare, garovec, garičnik*) in *kar-* (*kara, kareta, karetica*). Pogosti leksemi so še *ciza, šajtrga, kripa, kripica* in *kimpež*. Druga poimenovanja so zapisana redkeje, v manjših arealih ali razpršeno.

Nekateri leksemi so v gradivu pomensko še dodatno pojasnjeni, in sicer glede na: a) namembnost vozička: leksem *ciza* ima v T191 opombo »voz na dveh kolesih za gnoj«, *trabi* v T205 »za les voziti«, *cakrle* v T217 »za gnoj«, *entriga* in *ciza* v T238 »za seno«, enako tudi *šajtrga* v T242, v T253 pa ima opombo »z ojnici za vožnjo sveže goveje krme«, leksem *kola* v T253 ima opombo »v njem navadno vozijo svinjsko krmo«; b) vrsto vozička: *gara* je v T030 »voziček na dveh kolesih, ki ga pelje konj«, v T050 »samotežni voziček na dveh kolesih«, *koreta* v T201 pa »se vleče za sabo«; c) videz vozička: *gare* v T177, T184 in T194 so »pletene« oz. »s košem«, *šajtrga* v T184 je »lesena«, v T242 »s klini, bolj dolga«, v T255, T258, T260, T263, T266–T267, T289 in T296 pa »s pletenim košem«, *koreta* v T206 je »majhna«, *ciza* v T213 je »močnejša« kot *kripica*, ki je »zelo lahka«, *tružica* v T244 je »z dilami«, *cize* v T250 so »večje« kot *kule* v isti točki, *kolca* v T255 pa so »majhen voz, spleten, na dveh ali štirih kolesih«.

Pomensko neustrezni in zato nerelevantni so leksemi *paruč* z opombo »za konje« ter *garling* v T013, *gara* v T032 in *zapravljivček* v T386, ki so vozički, ki jih vlečejo konji.

V točkah T082, T084, T127, T302, T305, T307, T334, T339, T353, T407 in T413 je navedeno, da ročnih vozičkov in poimenovanj zanje tam nimajo.

2. Morfološka analiza

voz < *voz-*b* 'voz'

voziček < *voz-*it-bk-b*

ta mali voziček < *t-mal-b-j-b voz-*it-bk-b* ← **ta/*t_b/*te/*te* 'ta' + *mal-b 'majhen' + *voz-*it-bk-b*

otroški voziček < *ot-roč-bsk-b-j-b voz-*it-bk-b* ← *ot-roč-bsk-b (← *ot-rok-b 'otrok') + *voz-*it-bk-b*

samotežni voziček < **sam-o-tež-bn-b-j-b* voz-*it-bk-b* ← *sam-o-tež-bn-b + *voz-*it-bk-b*

vozek < *voz-*bk-b*

vozič < *voz-*it-b*

vozič na dve koli < *voz-*it-b* na *d_{bv}-ě kol-ě* ← *voz-*it-b* + *na 'na' + **d_{bv}-a* 'dva' + *kol-o 'kolo'

vozič na dveh kolah < *voz-*it-b* na *d_{bv}-ěx_b kol-ax_b* ← *voz-*it-b* + *na + **d_{bv}-a* + *kol-o

vozej < *voz-*ej-b*

vozica < *voz-*ic-a*

voznica < *voz-*bn-ic-a*

kol- (im. mn.) < *kol-a (im. mn. s.) / *kol-ę (im. mn. ž.) ← *kol-o, rod. ed. *kol-es-e 'kolo'

male kola na dva potača (im. mn.) < *mal-y-j-ę kol-a na *d_{bv}-a po-tač-a* ← *mal-b + *kol-o + *na + **d_{bv}-a* + *po-tač-b (← *po-tak-a-ti ← *po-toč-i-ti ← **po-* 'po' + ← *toč-i-ti ← *teči (< *tek-ti) 'teči')

kolica (im. mn.) < *kol-ic-a

kolca (im. mn.) < *kol-_bc-a

male kolca < **mal-y-j-ę kol-_bc-a* ← *mal-b + *kol-_bc-e

kolce (im. mn.) < *kol-_bc-ę

kolarička < *kol-ar-it-bk-a / *kol-ar-ič-bk-a

samokolnik < **sam-o-kol-bn-ik-b* ← *sam-o-kol-bn-b (← *sam-b 'sam' + *kol-o)

samokolčnik < **sam-o-kol-_bč-bn-ik-b*

dvokolesnica < **d_{bv}-o-kol-es-bn-ic-a* ← **d_{bv}-o-kol-es-bn-b*

kaleš < *(*kaleš*)-*b* ← nem. *Kalesche* 'koleselj'

koleselj < *(*koles*)-*b_l-b* ← nem. *Kalesche* 'koleselj', križano s sln. *kol-o*, rod. ed. *kol-es-a*

samotež < *sam-o-tež-b ← *sam-b 'sam' + *tež-i-ti 'naložiti, obtežiti'

samotežnik < **sam-o-tež-bn-ik-b*

samotežnice (mn. ž.) < **sam-o-tež-bn-ic-ę*

samotežne (mn. ž.) < **sam-o-tež-bn-y-j-ę*

koš < *koš-b (< *kos-j-b) 'koš'

košej < *koš-ęj-b

prema < *prēm-a ← *prēm-i-ti 'usmerjati naravnost naprej' ← *prēm-ṽ 'raven, usmerjen naravnost naprej'

premic- < *prēm-ic-a / *prēm-ic-e (im. mn.)

kočijica < *(*koči*)-*j-ic-a* ← *(*koči*)-*j-a* ← madž. *koczi* 'kočija'

jajčnik < *aj-ḃč-ḃn-ik-ṽ ← *aj-ḃč-ḃn-ṽ ← *aj-ḃc-e ← *aj-e 'jajce'

pura < *(*pur*)-*a* ← stvnem. *gi-būro*, srvnem. *ge-būr(e)* 'sosed, sovaščan, kmet' (po bav. nem. prehodu *b- > p-*)

lesena pura < *lēś-en-a-j-a (*pur*)-*a* ← *lēś-en-ṽ (← *lēś-ṽ 'les') + *(*pur*)-*a*

ciz- < *(*ciz*)- ← nejasno, verjetno neka neznana rom. predloga (iz katere je tudi štaj. nem. *Zieselwagen* 'ciza')

šajtrga < *(*šajtrg*)-*a* ← bav. nem. *Scheibtruhe* 'samokolnica'

kripa < *(*krip*)-*a* ← nem. (*Wagen*)*krippe* 'koš pri vozu'

kripica < *(*krip*)-*ic-a*

bArela < *(*barel*)-*a* ← furl. *barele* 'ciza, voziček', it. *barella* 'nosilnica, nosilo' (*bA* ≥ *bo* v T102, T109; *bA* ≥ *bu* v T079, T081, T083, T085, T087–T088, T090, T097, T100, T102)

bArelica < *(*barel*)-*ic-a* (*bA* ≥ *bu* v T096)

zbarela < *(*zbarel*)-*a* ← it. *sbarello* 'dvokolesnik'

gar- (im. mn.) < *(*gar*)-*e* (im. mn. ž.) / *(*gar*)-*a* (im. mn. s.) ← *(*gar*)-*a* ← srvnem. *garre, karre* 'gare'

samotežne gare (im. mn.) < **sam-o-tēž-ḃn-y-j-e* (*gar*)-*e* ← *sam-o-tēž-ḃn-ṽ + *(*gar*)-*a*

garovec < *(*gar*)-*ov-ḃc-ṽ*

garičnik < *(*gar*)-*ič-ḃn-ik-ṽ* ← *(*gar*)-*ic-a*

garična garica < *(*gar*)-*ič-ḃn-a-j-a* (*gar*)-*ic-a* ← *(*gar*)-*ič-ḃn-ṽ* (← *(*gar*)-*ic-a*) + *(*gar*)-*ic-a*

garet- < *(*garet*)-*a* (im. ed.) / *(*garet*)-*e* (im. mn.) ← nem. *Garrette* 'samokolnica'

kara < *(*kar*)-*a* ← nem. *Karre* 'ciza'

kareta < *(*karet*)-*a* ← furl. *carete* 'kočija na štiri kolesa', ben. it. *carèta* 'ciza'

karetica < *(*karet*)-*ic-a*

koreta < *(*koret*)-*a* ← bav. nem. *Korrette* 'kočija na štiri kolesa'

koretina < *(*koret*)-*in-a*

karjola < *(*karjol*)-*a* ← furl. *cariole*, ben. it. *cariòla*, it. *carriola* 'samokolnica'

kimpež < *(*kimp*)-*ež-ṽ* ← nem. *Kipp(karren)* 'vrsta dvokolesnega voza' z vrinjenim *-m-* (ESSJ II: 32)

truga < *(*trug*)-*a* ← stvnem. *truha*, bav. stvnem. *truga*, srvnem. *truhe* 'skrinja, krsta'

tružica < *(*truž*)-*ic-a*

kolentrugla < *(*kolntrugl*)-*a* ← *(*koln*)-*ḥ* (← nem. *Kohlen-* 'premogov') + stvnem. *trugula 'skrinja' (> bav. nem. *Truhel* 'skrinja')

- grote** (im. mn.) < *(*grot*)-*ę* ← kor. nem. *Gratte 'dvokolesni voz' (po bav. nem. prehodu *a* > *o*) (prim. Kranzmayer – Lessiak 1983: 75 *grötte*)
- gretelj** < *(*gret*)-(l̥)-*bc*-*b* ← srvnem. *grēt, *grēte 'stopnica, lestev'
- paradiž** < *(*paradiž*)-*b* ← nem. *Paradies* 'paradiž', morda poimenovano po kraju *Paradiž* v Halozah
- poden** < *(*podn*)-*b* ← bav. nem. *Poden* 'tla' (nem. *Boden* 'tla')
- ajnakselj** < *(*ajnaksl̥*)-*b* ← nem. *ein* 'en' + *Achse* 'os'
- cvajradelj** < *(*cvajradl̥*)-*b*, manjšalnica od nem. *Zweirad* 'dvokolo'
- bagrli** < *(*bagrl*)- ← nem. *Wagerl* 'voz(iček)'
- korde** < *(*korde*)-*θ* ← madž. *kordé* 'voziček, samokolnica'
kordole, nejasno, verjetno v zvezi z madž. *kordé*
- kinkolt** < *(*kink*-(olt)-*b* ← *kink-a-ti + nem. **-walt* (→ sln. *-olt*) (Bajec 1950: 66)
- šubgan** < *(*šubgan*)-*b* ← nem. *Schubkahn* 'potisni vlek' / nem. *Schubkarren* 'samokolnica'
- trabi** (im. mn.) < *trab-*b*, dalje nejasno
- baroc** < *(*baroc*)-*b*, verjetno križana oblika, prim. furl. *biroz*, ben. it. *biroz(o)*, *biroc*, it. *barroccio* 'voz, voziček, koleselj'
- kolesen**, nejasno
- kabaroc**, nejasno, verjetno v zvezi z *baroc*
- karjota**, nejasno, morda v zvezi s *karjola*
- korola**, nejasno, morda v zvezi s *koreta* in *karjola*
- garjotica**, nejasno, morda v zvezi z *gare* in *galjota* 'ročni voziček' (Doria 1987: 259)
- podiljček**, nejasno, morda v zvezi z *dilja* 'deska'
- cakrle**, nejasno, morda v zvezi s sln. *caker* 'imeti opravka s kom' (← star. avstr. nem. *zu acker gēn* 'v polje/njivo iti') // v zvezi s kor. nem. *Zacker* 'dvokolesni voz' (prim. LIÖ *Zacker*)
- kankolje** (im. mn.), nejasno
- liza**, nejasno
- entriga**, nejasno

3. Posebnosti kartiranja

Kot enkratnice so kartirani leksemi *košej* v T020, *ajnakselj* v T025, *zbarela* v T062, *kaleš* v T063, *baroc* v T085, *poden* v T104, *garjotica* v T107, *podiljček* v T110, *kabaroc* v T118, *grote* v T158 in *gretelj* v T159, *jajčnik* in *kolesen* v T172, *koleselj* v T173, *trabi* v T205, *korola* v T280, *dvokolesnica* v T325, *cvajradelj* v T328, *kolentrugla* v T331, *liza* v T348 in *šubgan* v T405.

Kot enkratnice z *voz-* so kartirani leksemi *vozev* v T026, *voznica* v T071, *vozica* v T166 ter *vozek* in *voz* v T335.

Kot enkratnica s *kar-* je kartiran leksem *karetica* v T156.

Kot enkratnice s *kol-* so kartirani leksemi *samokolnik* v T095, *kolarička* v T148, *samokolčnik* v T163 in *kolce* v T229.

Kot enkratnici s *kord-* sta kartirana leksema *kordole* v T399 in *korde* v T404.

Kot enkratnica s *trug-* je kartiran leksem *tružica* v T244.
 Kot enkratnica s *prem-* je kartiran leksem *prema* v T142.
 Kot enkratnica s *samotež-* je kartiran leksem *samotež* v T187.
 Kot enkratnica z *barel-* je kartiran leksem *burelica (bArelica)* v T096.
 Kot enkratni besedni zvezi z *vozič* sta kartirana leksema *vozič na dve koli* v T113 in *vozič na dveh kolah* v T120.
 Kot enkratne besedne zveze z *voziček* so kartirani leksemi *otroški voziček* v T178, *samotežni voziček* v T193 in *ta mali voziček* v T263.
 Kot enkratna besedna zveza z *gar-* je kartiran leksem *garična garica* v T032.
 Kot enkratna besedna zveza s *kola* je kartiran leksem *male kola na dva potača* v T387.
 Kot enkratna besedna zveza s *kolca* je kartiran leksem *male kolca* v T397.
 Kot enkratna besedna zveza s *pura* je kartiran leksem *lesena pura* v T368.
 Kot tretji odgovor v posamezni točki so z znakom za komentar kartirani leksemi *karjota* v T090, *truga* in *koš* v T178, *kimpež* v T187, *gare* v T191, *šajtrga* v T193 in T304, *kinkolt* v T198, *kripa* v T202, T229 in T304, *kripica* v T213 in T229, *entriga* in *ciza* v T238, *samotežne* v T415 in nerelevantni odgovor *paruč* v T386.
 Kot nerelevantni so kartirani odgovori *garling* v T013, *gara* v T032 in *zapravljivček* v T386.
 S simbolom za »ni poimenovanja« so kartirani odgovori v T082, T084, T127, T302, T305, T307, T334, T339, T353, T407 in T413.

4. Uporabljena dodatna literatura

Bajec 1950; Doria 1987; EWUng 1992–1997; Kranzmayer – Lessiak 1983: LIÖ (<https://lioie.dioe.at/db?q=HL,zacker,Lemma&page=68&itemsPerPage=10&fuzzy=true>, dostop 12. 6. 2023)

5. Primerjaj

SLA: V271.01 *ročni voziček* (3/78), V271(b).01 *ročni voziček s štirimi kolesi* (3/80), V266.01 *voz* (3/50), V270.01 *lojtrnik* (3/51); OLA: /; ALE: 444; SDLA-SI: 452 *voz na dve kolesi*, 695 *dvokolnica*; ALI: 3625, 1616 *ciza*; ASLEF: 3277 *voz na dve kolesi*, 4496 *ciza*; HJA: /; LinGeH: /; ÚMNYA: 184 *samokolnica, ciza*

6. Etnološka osvetlitev

Ročni voziček z dvema kolesoma je bil razširjen po vsem slovenskem etničnem ozemlju zlasti na kmetijah in v nekaterih obrtnih in storitvenih dejavnostih. Na kmetijah so jih uporabljali za prevažanje manjših bremen, npr. sproti nakošene trave za dnevno krmo živini, pridelkov z vrtov in njiv do doma, mleka od doma do sprejemne mlekarne, drv od skladovnice do hiše, gnoja od gnojišča do vrta ali manjše njive, različnih orodij in opreme za obrezovanje dreves in vinske trte idr. Razširjeni so bili predvsem na ravninskih območjih, pa tudi na hribovskih kmetijah z bolj ravnimi obdelovalnimi površinami – tam so bili bolj v rabi kot ročni štirikolesni

vozički, ker je bila vožnja s takim vozičkom bolj tekoča. Do 70. let 20. stoletja so bili ročni vozički z dvema kolesoma še splošno v rabi, nato pa vse manj, in sicer tako zaradi upadanja kmečkega prebivalstva kot zlasti spremenjenega načina delovanja kmečkih gospodarstev. Na manjših polkmetijah jih uporabljajo še danes (npr. v spodnji Savinjski dolini).

Na Slovenskem so bili ročni vozički z dvema kolesoma zelo različnih oblik in velikosti in so imeli tudi različna imena.

Lesene ročne vozičke z dvema kolesoma so izdelovali kolarji, pri čemer so večinoma uporabili les breze, javorja ali bukve. Nato je železne obroče čez platišča in druge železne člene vozička izdelal kovač.

V nekaterih evropskih mestih, tudi v Ljubljani, se je v letih pred 1. svetovno vojno, med svetovnimi vojnami in tudi še dobri dve desetletji pozneje razvil poklic postrešček, to je bila oseba, ki je ponujala prevozne storitve z (vlečnim) ročnim dvo-kolesnim vozičkom. V Ljubljani so se postreščki organizirali v stanovsko združenje in opravljali predvsem prevoze manjših bremen, najpogosteje potovalnih torb in kovčkov. Večja bremena sta prevažala tudi po dva postreščka, in sicer z večjim štirikolesnim vozičkom.

Prim.: Baš 1980; Bogataj 1989; Bogataj 1992; Novak 1960; SEL 2004; Sitar 1995; Stanonik 1987; VSL 1997–1998

7. Skica

